

PARİS BARIŞ KONFERANSINDA ERMENİLER VE KÜRTLER

Kadir KASALAK*

ÖZET

Birinci Dünya Savaşı sonunda toplanan Paris Barış Konferansında; savaşın galibi ve o zamanın güçlü devletleri yenedünya düzeni kurma düşüncesi içinde bugünün dünyasındaki pek çok problemin de temelini atmışlardır. Yenedünya düzeni kurmada; fikir ayrılıkları olan bu ülkeler, Paris Barış Konferansı ile gizledikleri düşüncelerini gerçekleştirmeye çalışmışlardır.

Bu makalede, Konferansta ve konferans sırasında Ermeni ve Kürt Sorununu nasıl ele alınmış, kendi çıkarları için bu sorunu dönemin dominant güçleri nasıl kullanmışlar bunlar incelenmiştir. Sevr'e giden yolda; devrin güçlü devletleri çıkarlarını korumak için ne gibi faaliyet göstermişler, belgelerle ortaya konulmuştur. Osmanlı Devleti'ni bölme hatta yok etme gayretleri ve bu faaliyetler karşısında Türk Milli Mücadelesini yürüten devrin önderleri ne gibi tedbirler almışlardır, bunlara da kısaca değinilmiştir.

Anahtar kelimeler: Paris Barış Konferansı, Ermeniler, Kürtler, İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri

ABSTRACT

In the Paris Conference for Peace gathered at the end of the World War I, the winners planning to form a new world order lay the foundations of many problems of the present day as well. The winners in disagreement to found the new world order take the Paris Conference as an opportunity in order to reach their secret ambitions.

This paper studies how the Armenian and Kurdish questions are handled at the Conference and how the then super powers exploit the related questions for their own interests. Again this paper reveals via documents that the super powers pursue activities for their own benefit on the way to Sevres Treaty. The paper also refers briefly to the efforts to divide or terminate the Ottoman State as well as the countermeasures taken by the pioneers executing the Turkish National Struggle.

Key words: Paris Conference for Peace, Armenians, Kurds, England, the USA.

* Yrd. Doç. Dr. Kadir Kasalak, Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi.
e-mail : kadirkasalak@sdu.edu.tr.

1.GİRİŞ

Milletleri ve dünyanın tarihini etkileyen çok önemli kilometre taşları veya atlama taşları diyebileceğimiz olaylar vardır. Bunlardan birisi de “Paris Barış Konferansı”dır. Birinci Dünya Savaşı sonunda toplanan bu konferansta; savaşın galibi ve o zamanın güçlü devletleri yenedünya düzeni kurma düşüncesi içinde bugünün dünyasındaki pek çok problemin de temelini atmışlardır.

Yenedünya düzeni kurmada fikir ayrılıkları olan bu ülkeler, Paris Barış Konferansı ile gizledikleri düşüncelerini gerçekleştirmeye çalışmışlardır. Özellikle İngiltere'nin Osmanlı Devletine karşı takip ettiği siyasetin çok iyi bilinmesi gerekir ki; Barış konferansı adıyla toplanan ve sonraki dönemlerde pek çok sorunun kaynağını teşkil eden (Osmanlı Devleti'nin paylaşılması, İkinci Dünya Savaşı vb. gibi) bu konferansın; Türk tarihi ve Türk milletinin geleceği açısından önemi anlaşılabilir.

3. PARİS BARIŞ KONFERANSI VE ERMENİ SORUNU

Birinci Dünya Savaşı boyunca devam eden Avrupa'daki ve Amerika'daki Ermeni propagandaları Paris Barış Konferansında bir nevi etkilerini göstermiştir. Her ne kadar Chester, Arthur Tremaine gibi¹ farklı düşünenler olsa bile. Chester; Tehcir yasasını çıkarmakta Osmanlı yöneticilerinin haklı oldukları ve Ermenilere hoşgörü içinde davrandıklarından bahsederek şu hususlara yer vermektedir: “Bilinen gerçek şudur ki, çok defa Ermeni liderler bu hayali katliamları sadece ve sadece dışarıdan sempati ve siyasi yardım sağlamak amacı ile uydurmuşlardır...”².

Savaş sonunda açıklanan Wilson prensipleri ile Ermeniler bağımsızlık konusunda daha çok umutlanmışlardır. Ama emperyalist Avrupa devletleri bu prensipleri ilk bakışta pek sevmemişlerdi. Çünkü onların yaptığı gizli antlaşmalar Wilson prensipleriyle pek de bağdaşmıyordu. Bunu bağdaştırmanın yolu “manda sistemi”yle³ olacaktı.

Rus ordularıyla birlikte Birinci Dünya Savaşı'nda savaşmış olan Ermeniler, bu şekilde müttefiklere yardımda bulunmuşlardı. Katkılarının ödülü olarak Karadeniz'den Akdeniz'e kadar uzanan “bağımsız bir

¹ Arthur Tremaine Chester, “Angora and The Turks”, *The New York Times Current History*, 17 February 1923, s. 763–764

² *A.g.e.*, s. 764

³ Manda ve himaye sistemlerini ayrı ayrı değerlendirmek önemli bir husustur. Bu konuda geniş bilgi için bakınız: Kadir Kasalak, *Milli Mücadele'de Manda Ve Himaye Meselesi*, Ankara 1993, s. 9–14

Ermenistan Devleti” istiyorlardı. İşte onlar için en büyük fırsat çıkmıştı: Paris Barış Konferansı.

Paris Barış Konferansı başlamadan önce, Milli Ermeni Heyeti Reisi Bogos Nubar 30 Kasım 1918’de bütün İtilaf Devletleri’ne “Ermenistan’ın tam bağımsızlığına ve bu bağımsız olacak devletin Milletler Cemiyeti’nin (Cemiyet-i Akvam) gözetiminde Amerika’nın koruyuculuğuna verilmesi “hususunda müracaatta bulunmuştu.⁴ Bu müracaat mektubunda “İtilaf Devletlerine” nasıl yardımcı olduklarını anlatarak şöyle devam eder:

“Hak ve adalet, ezilen milletlerin kurtarılması prensipleri için savaşan İtilaf Devletleri ile Amerika hükümetlerinin zaferi, kesinlikle altı ili, Kilikya’yı, Maraş sancağını Türk boyunduruğundan kurtarmıştır. Ermeni milleti devamlı istilalara ve fetihlere uğramış olmasına rağmen; kendi benliğini, dilini, dinini tam olarak korumuş ve her zaman milli ruhuna ve ırkının zindeliğini olumlu deliller göstererek, yüzyıllarca kurtuluşunu ve milli varlığını elde etmek için mücadelede bulunmuştur.

Ermeni milleti, kültür ve uygarlığı yönünden sahip olduğu derece ve yeri bakımından, İtilaf Devletleri’nin ve Amerika’nın savaş gayeleri arasında kaydetmiş oldukları prensiplerden birisinin kendileri için de uygulamasını istemekte haklıdırlar. Bundan dolayı bir kısmı bağımsız bir cumhuriyet kurmuş olan bütün Ermenilerin arzularına uyarak Ermeni Milli Temsilciler Heyeti, kuruluşundan başlayarak İtilaf Devletlerinin, Amerika’nın da Milletler Cemiyeti’nin sahiplik ve himayesi altında bulunmak üzere, Ermenistan’ın bağımsızlığını ilan etmiş olduğunu cumhuriyete bildirmek ile şeref duyar, Bakan hazretleri, lütfen... ilh...

Bogos Nubar Reis”⁵

Bogos Nubar’ın mektubundan anlaşılacağı üzere büyük Ermenistan’ın ilk başlangıçta gerçekleşmeyeceğinin bilinci içinde Ermenistan’ın Amerikan mandasına verilmesini istemektedir.

Paris Barış Konferansı’nın çalışmalarını sürdürdüğü sıralarda Ermeniler konferansta devamlı temsilci bulundurmak istemişlerdir. Bunu gerçekleştirmek amacıyla da, Bogos Nubar Paşa başkanlığında “Avrupa Milli Ermeni Delegasyonu”, Aharonyan başkanlığında “Ermeni Cumhuriyeti Delegasyonu” ve Ermeni Patriği Monsenyör Terziyan başkanlığında da “Din Adamları Delegasyonu” olmak üzere üç ayrı delegasyon, hazırlanmış ve Paris’e göndermişlerdi. Ermenilerin konferansta devamlı temsilci

⁴ Esat Uras, *Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi*, İstanbul 1987, s. 656

⁵ A.g.e., s. 656

bulundurmaları kabul edilmemekle birlikte Bogos Nubar ve A. Aharonyan tarafından Paris Barış Konferansı'na Ermeni isteklerini ihtiva eden bir muhtıra sunulmuştur (26 Şubat 1919). Bu muhtırada şu hususlara yer verilmiştir:

“1. Kafkas Ermeni Cumhuriyeti arazisi ile beraber Kilikya ve yedi ilden kurulmuş olmak üzere bağımsız bir Ermeni hükümetinin kurulmasını, kefil devletler delegelerinden meydana gelecek ve Ermeni komiserleri tarafından yardım görecek sınır tayin komisyonları, Ermenistan'ın kesin hudutlarını yerlerinde saptamakla görevlendirileceklerdir.

2. Bu suretle kurulacak Ermeni hükümeti, İtilaf Devletleri'nin ve Amerika'nın ya da katılmasını istediği Milletler Cemiyeti'nin ortak garantisi altında olacaktır.

3. Barış konferansı tarafından bir geçiş dönemi olarak devletlerden birine, Ermenistan hakkında özel bir manda verilmelidir. Kendisine manda verilecek devletin seçilmesi konusunda şimdi Paris'te toplanmış bulunan ve bütün Ermeni milletini temsil eden Ermeni konferansının görüşü alınmalıdır. Mandanın süresi en çok yirmi yıl olacaktır.

Barış konferansı tarafından, Ermeni milletinin katliamlar, sürgünler, zorbalıklar, tahripler yüzünden uğradıkları zararlara karşı bir tazminat tespit olunmalıdır.

Ermenistan da, Osmanlı hükümetinin savaştan öncesine ait bulunan genel borçlarına ortak olmaya hazırdır.”⁶

Yapılan bu öneriye ABD Başkanı Wilson sempati ile bakıyordu. Çünkü Wilson, barış konferansına gelmeden önce, Ermenilerle ilgili temsilciler meclisindeki konuşmaları dinlemişti. Konuşmalara “Türklerin Ermenileri dini taassuplarının zevkini tatmak için öldürdükleri” söylenmişti. Yani olaylar Müslüman - Hıristiyan çatışması olarak gösterilmiştir. Bunun yanında Woodrow Wilson Ermenilere sempati beslemenin yanı sıra Müslümanlara karşı önyargılı birisidir. Ayrıca Başkan Wilson Ermenilerle ilgili bir rapor taslağı da getirmişti. Wilson'un ön yargısını da gösteren bu taslakta kısaca şu hususlara yer verilmiştir:

“1. Haritada sınırlandırıldığı gibi bir Ermenistan kurulmalıdır.

2. Bu devlet Milletler Cemiyeti mandası altına konulmalıdır.”⁷.

⁶ A.g.e.,s. 658-659

⁷ Mine Erol, *Türkiye'de Amerikan Mandası*, Giresun 1972, s. 17-18

Raporun müzakere kısmı ise daha ilginç olup şu açıklamaya yer verilmiştir: Ermeniler Van Gölü'nün kuzeyinde küçük bir sahada, Kars ve Erivan'dan maada her yerde azınlıktadır. Nüfusun %30 ve 35'den fazlasını meydana getiremezler. Ermenilerin binlercesi sürülmüş, katledilmiş ve tabiat felaketlerine uğramış, bundan dolayı nüfusları azalmıştır. Aynı zamanda onlar beynelmilel siyasi entrikalara da hedef olmuşlardır. Haritada görülen hudutlar tabii hudutlar ve bu hudutlar arasında kurulacak Ermenistan'a iktisadi hayatlar için Karadeniz ve Akdeniz olmak üzere iki mahreç verilmelidir.

Ermeniler Ahlât, Kars ve Erzincan'da çoğunluğu teşkil ettiğinden bu hudutlar içine dâhil edilmiştir. Kilikya bölgesi arazi bakımından Ermenistan'ın dağlık memleketine aittir. Haritada Ermenistan sınırları çizilirken, bu sınır, arazi ve etnik unsurlar göz önüne alınarak ve bir de Kafkasya'daki Ermeni Cumhuriyeti liderlerinin arzusuna uyularak yapılmıştır. Ermenilerin bir avantajı da Trabzon'un kendilerine verilmesi ile aradaki Rumlarla birleşerek çoğunluğu teşkil etmesidir.”⁸.

Wilson'un ön yargısının yanında 21 Ocak 1919 tarihli Amerikan istihbarat şubesi memurlarının verdikleri raporda Ermenistan kurulması ve imkânları hakkında bilgi verilmekteydi. Ermeni sorununun güçlük yarattığı, çünkü her yerde Ermenilerin azınlıkta olduğu ve nüfusun %30 veya 35'ini oluşturduğu raporda belirtilmiştir. Bundan başka sözü edilen devletin sınırları içinde Ermeni olmayan unsurlar da bulunacağından onların güvenliği için uluslararası güvenceye ihtiyaç duyulacaktı.⁹.

Burada ifade edilen yüzdeler iki, iki buçuk kat şişirilmiş rakamlardır. Osmanlı kayıtlarında bu oranlar; Ermeni nüfusunun en yoğun olduğu bölgelerde bile yüzde on beşleri geçmemiştir. Paris Barış Konferansı'ndan önce ve konferansın devam ettiği sürece Ermeni propagandası devam etmiştir. Batı basını bu bakımdan her türlü yardımı yaparken Amerika'daki Milli Ermeni Birliği de Ermeni isteklerini Batı Avrupa'ya duyurmak için her türlü çabayı harcıyordu.

Ermenilerin, konferansa verdikleri muhtıra öncesi ve sonrası ABD Başkanı Wilson'dan çok şeyler beklemediklerini Ermeni yerel gazeteleri açıkça dile getiriyorlardı 5 Mart 1335 (5 Mart 1919) tarihli “Jogorti Seyn” adındaki Ermeni gazetesi “**Ermeni Milleti ve Cemiyet-i Akvam**” başlıklı başyazısında özetle:

⁸ A.g.e. , s. 18

⁹ Salahi Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika I*, Ankara 1973, s. 24

İstiklal kazanan milletler büyük bir devletin himayesine (ihtimamına) nail olacak, ancak küçük milletler büyük milletlerin ellerinde bazı çölmamak için himaye keyfiyeti Cemiyet-i Akvam murakabesi altında bulundurulacaktır”¹⁰ diyordu.

Ermenilerin bir başka iddiasında ise; “Yetkili kaymakamlarca bildirildiğine göre Türk ordusu, Kafkasya’da işgal ettiği yerleri boşaltırken, mütareke hükümlerini hiçe sayarak Ermenilere karşı amansız eziyetlerde bulunmaktadır. Aslında bazı Türkler, Ermenilere öldürücü darbeyi vurma ve erzaklarını yok etme şeklindeki Türk politikasını taçlandırma niyetlerini açıkça söylemektedirler.”¹¹ gibi ifadelerle Türkler aleyhine olumsuz propaganda yapmaktaydılar.

1919 yılı Mart ayının sonlarına doğru oldukça yoğun bir propaganda faaliyeti görülmektedir. Ermenistan’da yayınlanan Cagadamard adlı Ermeni gazetesinin “**Ermenistan Öldü Yaşasın Ermenistan**” başlıklı başyazısında, Avrupa ülkelerine sitem edilerek şöyle deniyordu. “Muttasıl bir endişe hepimizi istila etmiştir. Niçin Ermenistan’ın istiklalini ilan etmiyorlar? Times ve Daily Telgraf gazetelerinin mütalaaları bizi epey meyus etti. Fakat hakk-ı istiklalimizi kimse inkâr edemez. Her gün Kilikya elimizdedir, fakat açtır, çıplaktır bunu düşünen yok. Sivas için böyle, bizim borcumuz olan, Ermenistan vilayetlerinde bulunan Ermenileri canlandırmak. Eğer onlara muavenet etmeyip böyle beyhude suallerle vakit geçirirsek Ermenistan ölü ve ölecek. Zira Ermenistan ot yiyip ve buradaki Ermeniler sefalet içinde yaşıyorlar.”¹².

Paris Barış Konferansı, açılışından kısa bir süre sonra “mandalar” konusunda çalışmalarına da başlamıştı. Osmanlı Devleti’nin Türklerin çoğunlukta olduğu bölgeler için Boğazlar, Anadolu ve Doğu Anadolu olmak üzere üç ayrı konum üzerinde durulmaktaydı. 21 Mayıs 1919’da kendisine resmen mandaterlik önerilmiş olan Wilson ise Doğu Anadolu’da bağımsız bir Ermenistan’dan yana idi. Buna rağmen Wilson’un tek başına karar vermesi oldukça güçtü. Çünkü senatonun ve kamuoyunun tepkisi tam olarak belli değildi. Bu sıralarda Suriye ve Filistin’de kurulacak mandalar sorununu incelemek üzere “King Crane Heyeti” adı verilen bir heyet görevlendirilmiş, bu heyet 3 Haziran’da İstanbul’a gelmişti. “King Crane Komisyonu” bazı Türk yetkilileri ile de görüşerek, Amerika’nın Orta Doğu’da hiçbir siyasal

¹⁰ ATASE Arşivi, Kls.,71, Dos., 238, Fih., 5-8

¹¹ Yahya Akyüz, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu (1919–1922)*, Ankara 1975, s. 48

¹² ATASE Arşivi, Kls. 62, Dos.107–242, Fih.19–5, 6

emeli olmadığını, ancak Doğu Anadolu'da bağımsız bir Ermenistan'ın Türkiye açısından yararlı olacağını açıklamışlardır.¹³

Damat Ferit, Ermenistan konusunu tartışılabilir bulurken, Temmuz ayında Ermenistan konusu daha çok tartışılmaya başlanmıştır. Ermenilerde de fikir ayrılığı gittikçe artmaktadır. 31 Temmuz tarihli Ermenistan da yayınlanan "Jogorti Seyn" gazetesinin "**Amerika Ermenistan Vekâletini Kabul Etmiş Midir?**" başlıklı yazısında "bir memleket iktisaden hür olmayınca terakki edemez, biz de bir manda kabul edersek kâmilen hür olmayıp terakki edemeyeceğiz. Biz de vekâleti talep edenler çoktur, biz bu fikrin aleyhindeyiz. Fakat Cemiyet-i Akvam belki vekâleti kabule bizi mecbur edecek. İşte o vakit mesele başka şekil alır. Wilson, Ermenistan'ın vekâletini kabul edeceğini birkaç defa beyan etti. Fakat Amerika meclisleri kabul edecek mi? işte mesele budur"¹⁴ denilmekteydi. Aynı gün bir başka Ermeni gazetesi Türyank ise 31 Temmuz 1335 (1919) tarihli "**Ermenistan Üzerinde Amerika'nın Vesayeti**" adlı makalesinde özetle:

"Gazetelerimizden biri Amerika himayesini kabul etmek istemiyor gibi görünüyor. Hatta Avusturya'nın taksiminden memnun değil, o derecededir ki Türkiye'den ayrılmak arzusunda bulunan milletlerin de kurtarılmasını arzu etmiyor gibi eski dostluklarından ve bilhassa eski müttefiklerinden ayrılmak istemeyen bir gazeteciye sükûtle cevap vermek istemiştik. Hatta sabrımız artık tehlikeli olacak diyor ki yeni teşkil eden bir hükümet için bir vesayet lazım, Amerika vesayeti ise Ermenistan için elzemdir"¹⁵ diyordu.

Ermenistan mandasını araştırmak amacıyla General Harbord başkanlığında kurulan 46 kişilik araştırma heyeti bu konudaki yazıların artmasına neden olmuştur. Hatta bazı Ermeni gazeteleri, Türklerin bağımsız Ermenistan kurulmasını kabul etmelerinin onların yararına olacağını belirtiyordu. 6 Ağustos 1335 (1919) tarihli ve "**Türk'ün Menfaati Hangisindedir**" başlıklı başyazısında Jogorti Seyn gazetesi özetle şunları yazıyordu:

Türkler Ermenistan'ı terk etmeye bir an evvel razı olurlarsa itilaf hükümetlerinin tazyikinden kurtulmuş olacaklardır. Zira düvel-i İtilafiye Ermenileri terk-i hâkimiyetten kurtarmaya azmetmişlerdir. Esasen Türkleri bu hale getiren başlıca sebep vasi araziye sahip olmalarıdır. Binaenaleyh Ermenistan'ın istiklal' ile Türk hükümetinin üstünden büyük bir bağ

¹³ Seçil Akgün, *General Harbord'un Anadolu Gezisi ve (Ermeni Meselesine Dair) Raporu*, İstanbul 1981, s. 336

¹⁴ ATASE Arşivi, Kls.75, Dos.282, Fih.33-32

¹⁵ ATASE Arşivi, Kls.75, Dos.282, Fih.33-32

kalkacaktır ki bu da Türklerin menafii iktizasındadır.”¹⁶

Ermenilerin bağımsız bir Ermenistan kurması veya Amerikan mandası altında bir Ermeni devleti kurulmasına karşı bazı Türk idarecileri, o dönemim sadrazamının aksine bazı tedbirler alırken hükümeti de uyarıyorlardı. Milli Mücadele'nin önemli isimlerinden 15. Kolordu Komutanı ve Üçüncü Ordu Komutanı Vekili Kazım Karabekir Paşa, Harbiye Nezareti'ne yazdığı şifreli telgrafında şu hususlara değiniyordu.

“ Erzurum'dan Harbiye Nezareti celilisine mevrut şifredir.

1. Bu günkü ajanslarda Amerika hariciye müsteşarlarının manda hakkındaki beyanatından ve Türklerin büyük ve küçük Ermenistan teşkiline muvafakat etmelerinden bahsolunuyor ve ilk olarak sansürden masun bir suretle böyle bir ajans vilayet-1 şahsi ahalisinin nazar-ı itla dikkatine vaaz olunuyor ve sansüre tabi olmaması hükümetin bu intişara nevama müsadekar bulunduğunu gösteriyor. Vilayat-1 şarkinin en mühim bir makam ve mesuliyetini deruhte etmeyecek olan acizlerin bu ana kadar hükümeti seniyemizin bir güne efkâr ve maksadını ve bu bab da hakk-ı suretde neler düşündüğünü bilmemesi cidden pek muzır ve elimdir. Bugün Tiflis'ten gelen 27 Haziran tarihli Ermeni gazetelerinde dahi küçük Ermenistan ve ana Ermenistan'dan bahs olunuyor ve Ermenistan hududunun sulh konferansınca çizildiği ve garbi Karadeniz sahilinde Ordu'dan başlayarak Sivas şehri dâhil olmak üzere cenuba giden silsileleri takiben Mersin'e kadar devam eylediği ve bu istekler Kayseri'nin hariç kaldığı ve Rusya Ermenistan'ı ile ana Ermenistan'ın birleşeceğini izah ediyorlar.

2. Dersaadet'in (12 Temmuz 1335) tarihli matbuatda Venizelos ile Bogos Nubar'ın bu Yunanlılık, Rumluk ve Ermenilik federasyonundan bahsediyor.

3. İşbu mevad hakkında hükümeti sen iyemizin en sahih olarak muttali olduğu hakayik ve buna karşı malik kanaat ve amali milliye dairesinde sükûn ve ittihazını düşündüğü tedabir ve harekât hakkında behemehâl acizlerini bil-hassa tenvir buyurmanızı ehemmiyetle istirham eylerim.

Üçüncü Ordu Kumandan Vekili Kazım Karabekir
Ağustos 1335”¹⁷.

6

Elbette bu faaliyetler sadece Ermenilerin faaliyetleriyle yeterli olmadığı gibi, Avrupalı devletlerin yanında, özellikle ABD Başkanı Woodrow

¹⁶ ATASE Arşivi, Kls.78, Dos.290, Fih.6-4

¹⁷ ATASE Arşivi, Kls.89, Dos.327, Fih.11-1

Wilson'un tutumunun etkisi büyüktür. ABD Başkanı Wilson'un şu sözleri bu durumu açık bir biçimde ifade etmektedir. Paris Konferansı sırasında; "Lloyd George, Başkan Wilson'a Türklerin İstanbul'da kalıp kalmayacaklarını sordu. Wilson, şayet benim hükmüm isteniyorsa Türkler, Avrupa'da çok uzun zaman kaldılar ve oradan tamamen temizlenmelidirler"¹⁸ diyordu.

Paris Barış Konferansı devam ederken, Ermenistan üzerinde ABD'nin mandaterlik yükümlülüğü alıp almayacağı konusunu incelemek amacıyla kurulmuş olan ABD Genelkurmay Başkanı James Harbord başkanlığındaki heyet 2 Eylül 1919'da İstanbul'a gelmiştir. Gerek İstanbul, gerekse Anadolu ve Ermeni basını bu aylarda konuya geniş yer vermiş, Mustafa Kemal ve Kâzım Karabekir Paşalar da Harbord'la görüşmüşlerdir. Paris Konferansı'nın sona ermesinden sonra ise bu konu daha az konuşulur hale gelmiştir.

Wilson'un Ermenilerin bağımsızlığı veya mandası konusunda duygusal hareket ettiği Amerikan kamuoyunun ve meclislerinin gözünden kaçmamıştır. ABD Senatosu, İngiltere'nin Paris Konferansı'nda yaptığı Ermenistan mandası teklifini James C. Harbord'un raporu doğrultusunda 24 Mayıs 1920 tarihinde oylamış, 52'ye karşı 23 oyla öneri reddedilmişti. Amerika Birleşik Devletleri'nin Monroe Doktrini gereği, Avrupa işlerinden çekilmesini de fırsat bilen İtilaf Devletleri, San Remo'da, Ermenistan'ın kurulmasını kararlaştıracaklardır. Ne var ki kurdukları bu Ermenistan'ı Osmanlı hükümeti 10 Ağustos 1920'de imzaladığı Sevr Antlaşması ile tanımış olmasına rağmen, bu antlaşmayı uygulama imkânı bulamayacaklardır.

Elbette Ermenilerin Türkiye'yi bölme çabalarının boşa çıkması Mustafa Kemal ve arkadaşlarının Milli Mücadele hareketini yürütürken takip ettikleri politikanın bir sonucudur. Yukarıda örnek verdiğimiz Kazım Karabekir'in telgrafından da anlaşılacağı üzere Milli Mücadele'yi yürütenler başta Mustafa Kemal ve Kazım Karabekir Paşalar iyi istihbarat faaliyetleriyle olayları günü gününe takip edip değerlendirmişler ve gerekli tedbirleri almışlardır.

Kongrelerin yapılış amaçlarının başında; bir yandan self-determination hakkı söz konusu edilirken, diğer yandan da milli birlik ve beraberliği sağlama düşüncesi "Türk Milli Mücadelesi'nin" temel felsefesini oluşturmuştur. Erzurum ve Sivas Kongrelerinde Ermenilerin yaptıkları

¹⁸ Erol Ulubelen, *İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye*, İstanbul 1967, s. 200

faaliyetlerin açık bir biçimde bölücülük olarak nitelendirilmesinin temel nedeni de budur. Türk milli mücadele hareketini yürütenlerin de amaçlarına ne kadar yaklaştıklarını, bu mücadeleye başlarken halkla ne kadar iç içe olduklarını ve ilhamı halktan aldıklarını, aynı zamanda Türk milletinin karakterini ne kadar iyi tanıyıp tahlil ettiklerinin güzel bir örneğidir Cevat Dursunoğlu'nun anlattıkları.¹⁹

San - Remo'da Avrupa devletlerinin yarattığı hayali Ermenistan, 1920 yılı Aralık sonlarında Kazım Karabekir Paşa'nın TBMM'nin verdiği kararla Ermeniler üzerine yaptığı tenkil harekâtı (tesirsiz hale getirme) sonucunda sona ermiştir. Gümrü Antlaşması ile de Ermeni sorunu sonlandırılmıştır.

2. İNGİLTERE'NİN OSMANLI DEVLETİ'NE KARŞI TAKİP ETTİĞİ SİYASET

İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ne karşı takip ettiği siyasetin geneline bilmeden Paris Barış Konferansı sırasındaki faaliyetlerini anlamak zor olacaktır. İngiltere'nin bu siyasetini şöyle özetlemek yerinde olacaktır.

İngiltere'nin Osmanlı Devleti ile karşı karşıya gelmesi XVIII yüzyıla dayanmakta olup, XIX. yüzyıldaki ilişkileri çok önemlidir. İngiltere 1878 Berlin Antlaşması'na kadar bir denge politikası takip etmekle birlikte daha sonraki yıllarda Osmanlı Devleti'nin parçalanmasının kaçınılmaz olduğunu düşünerek, bu devletin parçalanması yolunda bir politika takip etmiştir.

XX. yüzyılın başından itibaren İngiltere, Osmanlı Devleti'ne karşı siyasetini sadece boğazlar üzerine kurmuş değildir. Mücadelesi artık Asya Türkiye'si üzerine olup rakibi Rusya değil Almanya'dır. Bağdat-İstanbul demir yolu projesi de bunun en açık göstergesiydi. 1907 yılında İngiltere ve Rusya arasında bir antlaşma imzalanması, bununla birlikte İngiliz Kralı VII. Edward'la Rus Çarı II. Nikola'nın 8-9 Haziran 1908'de Reval'da buluşmaları Salisbury'nin yukarıda belirtilen "Eğer ittifak vaki olursa Osmanlı Devleti sona erer" dediği Rus-İngiliz birleşmesinin gerçekleştiğini gösteriyordu.²⁰

1908'den sonra Osmanlı Devleti'nin dış sorunlarında genel olarak pasif bir tutum izleyen İngiltere, bu dönemde Osmanlı Devleti ile bir yakınlaşmaya girmekten dikkatle kaçınırken özellikle Mezopotamya'daki petrolle ilgili ciddi biçimde ilgilenmekteydi. 1913'te W. Churchill'in

¹⁹ Muzaffer Erendil, *İlginç olaylar ve Anekdotlarla Atatürk*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1988, s. 161

²⁰ Ömer Kürkçüoğlu, *Türk İngiliz İlişkileri (1919-1926)*, Ankara 1978, s. 29

görevlendirdiği bir heyet, hazırladığı bir raporda, Mezopotamya ve İran'daki petrol yataklarının İngiliz donanması için bir yakıt kaynağı olduğunu belirtiyordu²¹.

İngiltere, İstanbul-Bağdat demir yolu projesine karşı olmasına rağmen 1913 yılından itibaren Osmanlı Devleti ile ilişkilerini düzeltmeye yöneliyordu. Osmanlı Devleti, İngiltere ile onaylamadığı için yürürlüğe girmeyen bir anlaşmayı 29 Temmuz 1913'te imzalarken, anlaşmayla Basra Körfezi'nde İngiltere'nin durumunun muhafaza edileceği ve Osmanlı Devleti'nin de bilhassa Kuveyt üzerindeki haklarından vazgeçiyordu.

Sonunda İngiltere, Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle yürürlüğe koyamadığı bir sözleşmeyi Almanya ile 15 Haziran 1914'te parafe etti. Bu anlaşmadan birkaç gün sonra 19 Haziran'da İstanbul'daki İngiltere ve Almanya Büyük Elçileri, Sadrazam Said Halim Paşaya başvurarak, Türk Petrol Şirketine Musul ve Bağdat'ı kapsayan bir petrol imtiyazı verilmesini istemişler, Said Halim Paşa da 28 Haziran'da verdiği cevapta bu isteği kabul ettiğini bildirmiştir. Fakat az bir zaman sonra savaşın çıkması bu konudaki görüşmelerin sonuçlanmasına engel olmuştur.

İngiltere, Osmanlı Devleti savaşa girince Osmanlı Devleti'ni parçalama politikasına hız verdi. Bu amaçla 5 Kasım'da Osmanlı Devleti'ne savaş açmadan önce 3 Kasım'da Kuveyt'i himayesine aldığı ilan ederken, 5 Kasım'da da Kıbrıs'ı ilhak ettiğini, 18-19.Aralık'ta Mısır üzerine himaye kurduğunu açıklamıştır.

İngiltere, 1915 yılında Osmanlı yönetimine karşı Arapları ayaklandırmıştı. 30 Nisan 1915'te Yemen'in Sabya toprakları şeyhi Şeyh Seyyid'le, 26 Aralık'ta Suudi Şeyhi İbn-i Suut'la, 3 Kasım 1916'da da Katar Şeyhi'yle antlaşmalar yapmıştır. Osmanlı Devleti'nin 23 Kasım 1914'te ilan ettiği "cihad-ı ekber" ilanı da İngiltere'nin Araplar üzerindeki çalışmasıyla tesirsiz kalmıştır. Artık din ve hilafetin Müslüman topluluklar üzerinde istenilen tesiri göstermediğini belirten Maliye Nazırı Cavit Bey, 18 Nisan 1915 günlü hatırasında şunları yazmaktadır: "Zossen'de Müslüman Cezayirli, Tunuslu üserayı ziyaret ettik. Kendilerine hilafetten, İslamiyet'ten bahsettim. Hiç "interesse" olmadılar (ilgilenmediler). Panislamizm (İslamcı) siyaseti takip edenler, uğraşmadan, çalışmadan böyle fikirler arkasından koşmak ve muvaffak olmanın mümkün olmadığını bu harpte anlamadılar mı bilmem."²²

²¹ A.g.e.,s. 30

²² Yusuf Hikmet, *Bayur, Türk İnkılâbı Tarihi III/1*, Ankara 1983, s. 330-331

İngiltere, Osmanlı Devleti'ni içten çökertmek amacıyla gerek Hindistan gerekse Arap ülkeleriyle ilgili yoğun propagandasına önem veriyordu. 1915–1916 yıllarında ve daha sonraları bu propagandalardan istediği sonucu alacaktır.

Sonuç olarak, Osmanlı Devleti'ni parçalamak, örnek bir şekilde cezalandırmak isteyen İngiltere, Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'ne karşı Berlin Antlaşması'ndan sonra takip ettiği siyasete uygun, bir siyaset takip etmiştir. Bunun sonucunda Osmanlı Devleti'nin parçalanmasında en büyük pay sahibi olmuş bu gayretini Mondros Mütarekesi'nden sonra da sürdürmüştür. Sevr Antlaşmasıyla amacını gerçekleştirmek istemişse de bundan istediği başarıyı tam istediği şekilde elde edememiştir. Çünkü Türk milli mücadele hareketi İngilizler için en önemli engel olmuştur.

4. PARİS BARIŞ KONFERANSI'NDA KÜRT SORUNU VE İNGİLİZLERİN FAALİYETLERİ

Paris Barış Konferansında ve konferans sırasında tartışılan önemli konulardan biride Kürtlerin durumu olmuştur. ABD Ermelerle daha fazla ilgilenirken, çıkarları gereği İngilizler de Kürtlerle daha fazla meşgul olmuşlardır. Paris Barış Konferansı henüz toplanmadan Kürdistan konusundaki endişelerini İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Calthorpe, 5 Ocak 1919'da Dışişleri Bakanı Arthur J. Balfour'a gönderdiği yazıda aktarıyor ve şöyle diyordu: “Doğu Anadolu sorununun çözümleneceği son aşamada Kürt unsurunun hak iddiaları ihmal edilemez. Onlarla Ermenilerin hak iddiaları bağdaştırılamazsa, gelecek olayların tohumu atılmış olacaktır. Geçmişte Kürtler, Ermenilerin baskı altında tutulmasında araç olarak kullanılmışlar, fakat Türk yönetimi altında kendileri de sıkıntı çekmişlerdir.”²³. Kürt heyetinin bir muhtıra verdiğiinden de söz eden Yüksek Komiser, Sivas, Ankara, Konya, Halep ve Adana illerinin nüfusunun bir kısmının; Erzurum, Van, Bitlis, Harput, Diyarbakır ve Musul'daki nüfusun ezici çoğunluğunun “Kürt” olduğunu ileri sürüyordu. Sonyel, bu muhtıradaki istekleri şöyle belirtir:

“1.Kürtlere, sınırları coğrafi olarak saptanmış bir ülke verilmelidir.

2.Bağlaşıkların Arap, Ermeni, Asurî, Keldani vb, küçük azınlıklara yaptıkları muameleden Kürtler de yararlanmalıdır.

²³ Sonyel, *a.g.e.*, s. 27

3.Kürtlere İngiliz himayesi altında özerklik verilmelidir.”²⁴

Paris Konferansı'nın devam ettiği günlerde Kürt davasının lideri rolüne bürünen Şerif Paşa konferansa iki muhtıra ve bir de Kürdistan haritası sunmuştur (22 Mart 1919 ve 1 Mart 1920) Şerif Paşa bağımsız bir Kürt Devleti'nin sınırlarını şöyle çiziyordu : “Kafkas sınırında Ziven'in (Ardahan'a yakın bir yer. Araştırmacının notu.) kuzeyinden batıya, Erzurum, Erzincan, Kemah. Arapkir. Besni ve Divicik'e; güneyde Haran, Erbil, Kerkük, Süleymaniye, Sina hattından İran sınırından Ararat'a kadar”²⁵.

Özerk ya da bağımsız Kürdistan kurma amacını güden İngilizler, bunu kendi himayeleri altında yapmak amacıyla, NOEL²⁶ adında bir binbaşığı o bölgeye gönderiyorlardı.

İngiliz Yüksek Komiserliği Siyasi memurlarından, Tom Hohler, İngiliz dışişlerindeki meslektaşı Tilley'e gönderdiği mektupta. Bağdat'dan İstanbul'a gelen Yüzbaşı Noel ile görüşüğünü, Noel'in bir Kürt [Lawrence](#) olma hevesinde olduğunu, Mezopotamya'da İngiliz hâkimiyetinin kesin olduğunu, bunun bir doğu sınırı olacağını ve bu yüzden buradaki Kürt aşiret reisleri ile iyi geçinmek gerektiğini bildirir. Kürt ileri gelenleri ile yapılan toplantıda Noel'in diğer Kürtlerden ayrı olarak dikkat çekmeden bölgeye gitmelerini kararlaştırdıklarını rapor eder. Bu karara rağmen, Tom Hohler, Yüzbaşı Noel'in büyük bir ihtiyatsızlık yaptığını anlatır. Noel Kürt Kulübü'nün toplantısına resmi üniforması ile gitmiştir. İngiliz Yüksek Komiser Müşaviri Hohler, meslektaşı Telley'e gönderdiği raporunda Noel'in

²⁴ A.g.e., s. 27

²⁵ A.g.e., s. 28

²⁶ Edward William Charles Noel, (1886 - 1940), [Mondros Mütarekesi](#)'nde Doğu Anadolu'da faaliyet göstermiş İngiliz istihbarat subayı. (Edward William Charles Noel, (1886–1940), Mondros Mütarekesi'nde Doğu Anadolu'da faaliyet göstermiş İngiliz istihbarat subayı.

İngiltere'nin Hindistan ordusunda görev yaptı. 1915 Nisanında İran'ın Ahvaz şehrine konsolos olarak gönderildi. Burada görevli olduğu dört sene boyunca bölgede yaşayan insanların etnik kökenlerini inceleme fırsatı oldu. İran'da Kürtçe öğrendi. Mondros Mütarekesi'nden sonra Bağdat'a İngiliz İstihbarat Komiserliğinde görevlendirildi. 12 Mart 1919 tarihinde Kürt bölgelerinde inceleme yapmak için görevlendirildi. Osmanlı'nın doğu vilayetlerinde Kürt aşiret reisleri ile görüşmeler yaptı. 13 Haziran 1919 tarihinde Bağdat İngiliz Komiseri Albay Wilson, İngiliz himayesinde bağımsız Kürdistan kurulması ile ilgili girişimler yapılmasını Londra'ya İngiliz Dışişlerine önerdi. Yüzbaşı E.C. Noel, 3 Temmuz 1919 tarihinde Bağdat'tan İstanbul'a geldi. Burada İngiliz Yüksek Komiseri Müsteşarı T.B. Hohler ve Kürtçü liderlerle görüşmeler yaptı. Noel'e Dâhiliye Nazırı Âdil Bey tarafından Osmanlı posta hanelerinden şifreli telgraf çekebilmesine izin veren bir belge verildi.) tr.wikipedia.org/wiki/Edward_William_Charles_Noel

bu umursamaz tavrından yakındır.²⁷

Amiral Calthorpe'un 10 Haziran 1919 tarihinde Dışişleri Bakan Vekili Lord Curzon'a yazdığı telgrafta, Noel'in dikkat çekmemek için Kürt ileri gelenlerinden ayrı olarak bölgeye gideceğini ve Ahaliyi Mustafa Kemal Paşa'ya karşı ayaklandıracağını yazdı.²⁸

İngiliz Yüksek Komiserliği siyasi memurlarından Tom Hohler Sir F. Tilley gönderdiği yazıda bu durumu şöyle dile getirmekteydi; "...Benim problemim Kürtler. Noel Bağdat'tan buraya geldi, çok iyi bir insan, çok kudretli biri, fakat diğer bakımından da Kürtlerin Peygamberi olmak istiyor... Korkarım Noel bir Kürt Lawrence'i olabilir. Mezopotamya şimdi bizim olacağına göre ona bir Kürt Devleti kurdurup kuzey dağlarını böylece koruyabiliriz. Abdülkadir ve onun gibilerle konuştum. Kürdistan'a gidip tesirlerini kullanmalarını istedim. Onlara tesir edebilmek için biz de Türklere hile yapıyoruz diye belki beş defa tekrarlamak mecburiyetinde kaldım. Mamafih Kürtlere fazla itimat edilmez. Majeste'nin hükümetinin amacı Türkleri azami derecede zayıflatmak olduğuna göre Kürtleri bu şekilde harekete getirmek fena değil..."²⁹.

İngiltere, Irak petrollerini korumak amacıyla çevirdiği entrikalarına Kürt liderleri de kolayca alet oluyordu. Nitekim 15 Nisan 1919'da Seyyid Abdülkadir, Ryan'ı ziyaret ederek, İngiliz himayesi altında *özerk bir Kürdistan*, kurulma imkânlarını araştırırken, İngiliz Yüksek - Komiseri Calthorpe Kürt sorunu konusunda tutumunun ne olacağını İngiliz hariciyesinden soruyordu. İngiliz Hariciyesi Kürtlerin pek de hoşlanmayacağı bir cevap veriyordu. Mayıs 1919'da verilen cevapta "Kürtlere rahat oturmaları ve her türlü kışkırtmalardan kaçınarak Paris Barış Konferansı'nın kararlarını beklemelerini" salık veriliyordu³⁰. Bu türde geçiştirmelerle Kürtleri kazanmanın mümkün olmayacağı görüşünden hareket eden Bağdat Komiserliği 13 Haziran'da somut bir tasarı önerdi. Bu tasarı da, "İmadiye dâhil, fakat Zaho hariç ve Mardin'in güneyinden, 37. enlem boyunca Birecik'e değin uzanan bir güney sınırıyla, Fırat boyunca ve Mamuretilaziz, Bitlis, Van İllerinin kuzey sınırıyla belirli yerlerde, İngiliz himayesinde bir Kürdistan öngörüyordu"³¹. Bu teklifin fazla rağbet görmediği görülmektedir.

²⁷ Ulubelen, s. 202-203

²⁸ A.g.e., s. 203

²⁹ Ulubelen, a.g.e., 202-203

³⁰ Sonyel, a.g.e., s. 28

³¹ Akşin, a.g.e., s. 535

İstanbul'daki durumu Dışişlerine bildiren Yüksek Korniser Sir A. Calthorpe telinde; "1. Mezopotamya'nın kuzeyindeki Kürtlere yardım etmenin İngiltere'nin çıkarına uygun olacağı fikri. Buraya Kürt ajanları gönderip bunların Binbaşı Noel ile temasa geçmeleri konusunda İstanbul'daki Bedirhaniler ve diğer Kürtlerle görüşme yapıldığı,

2. İstanbul'daki Kürtlerin M. Kemal hareketinden kaygı duydukları,

3. Kürt ileri gelenlerinin İngiliz himayesini arzu ettikleri. Mezopotamya'nın güvenliği bakımından da Kürtlerle iyi ilişkiler kurmak gerektiği³² şeklinde yansıtıyordu. İstanbul'daki durumu Amiral Calthorpe'un bu şekilde anlattığı günlerde Kürdistan Teâli Cemiyeti üyeleri hükümetle konu ile ilgili görüşmelerde bulunuyorlardı.

Sadarette yapılan görüşmelerde hükümet temsilcileri, onları Osmanlı Devleti'nden ayrılıp bağımsız bir Kürdistan kurmak istemekle suçlarken; Cemiyet üyeleri de Damat Ferit'i Paris'te Doğu Anadolu'yu Ermenilere peşkeş çekmekle suçladılar. Sonuçta, "Kürdistan'a" bir Kürt 'ün vali atanması ve aynı oranda Kürt memurların atanması kararlaştırıldı"³³.

İngiltere, Osmanlı Devleti ve özellikle Kürdistan'ı himayesi altına almak amacıyla faaliyetlerini yoğunlaştırırken; Amerikanın misyonerlerini de endişeyle izliyordu. 19 Ağustos 1919 tarihli telinde Amiral Webb Lord Curzon'a; " ... Amerika, Trabzon ve Erzurum'u içine alan bir Ermenistan'ı himaye edecek. Geri kalan dört vilayeti de bir Kürt Devleti olarak İngilizlerin himayesine bırakıyor. Ben Amerikan misyonerlerinin tehlikeli hareketlerinden korkuyorum, din tesirinde kalıp halkın büyük çoğunluğunu teşkil eden Müslümanlara kötü davranacaklardır"³⁴ diyordu.

İngiltere'nin milli harekete karşı olan faaliyetleri Damat Ferit Hükümetlerinin de sempatisini kazandığından işbirliğini de kolaylaştırmıştır. Ali Galip olayı bu işbirliğinin somut örneklerindedir. İngilizlerin Kürtlerle ilgili faaliyetleri konusunda XV. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir Paşa, Harbiye Nezareti ve Hükümeti ikaz ederken, "İngilizlerin sadece Kürt aşiretlerini kışkırtmakla kalmayıp bütün Türkiye'yi bir esaret ve zillet içine düşürmek" istediğini belirtiyordu³⁵.

³² Bilal Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk (1919-1920) I*, Ankara 1973, s. XXX - XXX I

³³ Akşin, a.g.e. , s. 537-538

³⁴ Ulubelen, a.g.e. , s.205.

³⁵ Tayyip Gökbilgin, "1919'da Anadolu'da Yabancı İşgal ve Tahriklerinin Doğurduğu Problemler" , *VII. Türk Tarih Kongresi*, Ankara 1973, s. 839-840

Bu yazışmalardan da anlaşılacağı üzere İngilizlerin himayelerinde (manda sistemi içinde değil) bir Kürt devleti kurmak için büyük çabalar gösterdikleri açıktır. Ancak bu faaliyetler konferansta çok fazla gündeme gelmemiştir. Bunda da ABD yöneticileri ve kamuoyu ile Kürt siyasetçilerinin etkisizliği önemli rol oynamıştır.

5. MİLLİ MÜCADELE ÖNDERLERİ'NİN İNGİLİZ FAALİYETLERİNE KARŞI ALDIKLARI TEDBİRLER

Milli Mücadeleyi yürütenler yurdu işgal edenlerle olduğu kadar İngilizlerle de mücadele etmişlerdir. Mustafa Kemal, İngilizlerin faaliyetlerini tesirsiz hale getirmek için aşiret reislerine mektuplar göndererek onları birliğe çağırıyordu³⁶. Milli Mücadelecilerin yazışmalarında İngiliz Binbaşı Noel'in faaliyetlerine karşı tedbir alınması da geniş biçimde yer almıştır³⁷. Mustafa Kemal, eski mebuslardan birine gönderdiği yazıda şöyle diyordu:

“ Şifre Sivas, 9.9.1919

Eski Mebus, Sağır zadelere Halit Beyefendiye Kemah

İngiliz himayesinde müstakil bir Kürdistan kurulması maksadıyla propaganda yapmakta olan İngiliz binbaşlarından mister Novil'in din ve milliyetlerini satmış Kürt beylerinden Ekrem, Kâmran, Ali Celadet'le birlikte Malatya'ya geldiği ve İstanbul Hükümetini tutan, yani millet ve vatan 'haini olan Harput valisinin de bunlara katıldığı ve Bedirhanlılardan Malatya Mutasarrıfı Halil beyle birlikte güyâ postayı soyan hırsızları takip bahanesiyle (silahlı) Kürtler'i toplamaya giriştikleri haber alındı. Tabii olarak zararların önlenmesi için askeri ve milli tedbirlere başvuruldu. Şu kadar ki, Kürtlerin kutsal Halifelik makamına ve vatana olan bağlılıklarını göstermek üzere bazı ağaların bir miktar Kürt kuvvetiyle birlikte Malatya'ya doğru yola çıkıp Padişah ve millete karşı İngilizlerle işbirliği yapmak hainliğine kalkışan ve yörenin temiz yürekli Kürtlerini posta hırsızlarını takip yalanıyla toplayarak, onların boş yere öldürülmelerine ve Padişaha, millete karşı başkaldırmış duruma sokulmalarına sebep olacak olan vatan hainlerinin alçaklıklarını, sözünü ettiğim Kürtlere en çabuk yoldan bildirip çağrıya

³⁶ M. Kemal Atatürk, *Nutuk Belgeler III*, Ankara 1984, s. 24–29 (Mustafa Kemal'in Mutki'de aşiret reisleri Hacı Musa Beye, Şeyh Abdülbaki Efendiye, Abdurrahman, Ömer – Resul Ağa'ya, Sadullah Efendi, Şeyh Mahmut Efendi, Ziyaeddin Efendi, Cemil Çeto Bey'e yazısı)

³⁷ A.g.e., s. 33-48

uymalarının sağlanmasına çaba göstermeniz önemle istenmektedir. Mümkünse, bu işe hemen başlanarak sonucunun bildirilmesini rica ederim.

Mustafa Kemal”³⁸.

Mustafa Kemal ve arkadaşları İngiltere himayesinde bir Kürdistan kurulmasına karşı bu türde tedbirler alırken, 12 Eylül’de Damat Ferit İngilizlerle anlaşıyordu.

1920 yılında İngiltere’nin faaliyetleri daha yoğunlaşırken barış konferanslarında da etkinliğini devam ettiriyordu. San-Remo konferansında imzalanan Sevr antlaşması ile İngiltere amacına-ulaşır gibi gözüküyordu. Ama bu antlaşma yürürlüğe girmeyecekti. Sevr antlaşmasınının 62, 63 ve 64. maddeleri Kürdistan konusu ile ilgili olup özetle şu şekildeydi:

“İngiliz, Fransız ve İtalyan temsilcilerinden oluşan bir komisyon, antlaşmanın yürürlüğe girmesinden başlayarak 6 ay içinde, Fırat nehrinin Doğusunda Ermenistan’ın Güneyinde ve Türkiye’nin Suriye ve Mezopotamya sınırınının Kuzeyinde kalan, Kürdistan toprakları için mahalli özerklik tasarısı hazırlayacaklardır

Adlaşmanın yürürlüğe girmesinden başlayarak 1 yıl içinde, Kürtler, Milletler Cemiyeti konseyine başvurarak yukarıda belirtilen bölge halkının çoğunluğunun Türkiye’den ayrılmak istediklerini gösterebilirlerse ve Konsey de bağımsızlığı uygun görürse, Türkiye bunu kabul edecek ve bu bölgedeki bütün haklarından vazgeçecektir

Ayrıca, Müttefik devletler, Musul vilayetindeki Kürtlerin (bağımsız olduğu takdirde) Kürt Devleti’ne katılmak istemeleri halinde bunu kabul edeceklerdir”³⁹.

Uygulanamayan 10 Ağustos 1920 tarihli Sevr antlaşmasına rağmen anlaşmalar çeşitli biçimlerde devam ediyordu. Nitekim Şerif Paşa 20 Aralık 1920’de Bogos Nubar Paşa ile anlaşma yaparak sözde Ermeni ve Kürt anlaşmasını sağlıyordu⁴⁰.

Milli Mücadele hareketini yürütenlerin 1920 yılı sonlarında Ermenilere karşı kazandığı zafer, Kürt sorununun veya İngiliz Himayesinde bir Kürdistan kurulması hayallerini ortadan kaldırmaya başlamıştır. Mustafa Kemal’in bölgedeki aşiret reislerini, uyarak yerinde tedbirler alması en

³⁸ Atatürk, *Nutuk Belgeler III*, s. 38, (Belge 65)

³⁹ Ömer Kürkcüoğlu, *Türk-İngiliz İlişkileri (1919-1926)*, Ankara 1978, s. 75

⁴⁰ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye’de Siyasal Partiler II*, İstanbul 1986, s. 196

etkili yöntemlerden olurken, daha sonraki mücadele daha çok Hürriyet ve İtilaf ile İngiliz destekli Kürdistan Teâli cemiyeti üzerinde olmuştur. Bazı günümüzdeki araştırmacılar ise; İngiltere'nin bu konuda samimi olmadığından bahisle şöyle bir değerlendirmede bulunmaktadır: "İngiltere Kürtlerin özerkliği sorununu bir daha hiç gündeme getirmemek kaydıyla terk ederek kendi çıkarlarının yanı sıra Türkiye'nin çıkarlarını da tatmin etmekten çekinmedi. İngiltere'nin en fazla suçlandığı taahhüdü, Aralık 1922'de üstlendiği olmuştur. Artık bu konu gündemden düşebilir, bilinçlerden silinebilirdi."⁴¹.

Şurasını da hemen belirtelim ki İngiltere, himayesi altında bir Kürdistan kurarak Irak petrolünü muhafaza imkânı bulamamış gibi bir duruma düşmüşse de Irak'ın mandaterliğini üzerine alarak bunu yine gerçekleştirmiştir. Lozan antlaşması sırasında Musul meselesi gündeme geldiğinde takındığı tavır yine Kürt meselesini alevlendirici mahiyette olmuştur. Konunun zamanımıza kadar uzanan problem haline gelmesinde en büyük pay yine İngiltere'nindir. Günümüzdeki "Kürtçülük" hareketleri ve PKK eylemleri İngiltere'nin o dönemdeki politikaları üzerine monte edilmiş politiklardır.

KAYNAKLAR

1.Arşiv Belgeleri:

ATASE Arşivi, Kls.,71, Dos.,238, Fih.,5-8

ATASE Arşivi, Kls.62, Dos.107-242, Fih.19-5,6

ATASE Arşivi, Kls.75, Dos.282, Fih.33-23

ATASE Arşivi, Kls.75, Dos.282, Fih.33-32

ATASE Arşivi, Kls.78, Dos.290, Fih.6-4

ATASE Arşivi, Kls.89, Dos.327, Fih.11-1

2.Tetkik Eserler, Hatıratlar ve Makaleler:

Akgün, Seçil, *General Harbord'un Anadolu Gezisi ve (Ermeni Meselesine Dair) Raporu*, İstanbul 1981

Akyüz, Yahya, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu (1919-1922)*, Ankara 1975

Atatürk, M. Kemal, *Nutuk Belgeler III*, Ankara 1984

⁴¹ Mc. Dowall, David, *Modern Kürt Tarihi*, Ankara 2004, s. 240

- Bayur, Yusuf Hikmet, *Türk İnkılâbı Tarihi III/1*, Ankara 1983
- Belgelerle Ermeni Sorunu*, Gnkur. ATASE Başkanlığı Yayınları, Ankara 1982
- Chester, Arthur Tremaine, “Angora And The Turks”, *The New York Times Current History*, 17 February 1923
- Erendil, Muzaffer, *İlginç olaylar ve Anekdotlarla Atatürk*, Gnkur. Basımevi, Ankara 1988
- Erol, Mine, *Türkiye’de Amerikan Mandası*, Giresun 1972
- Gökbilgin, Tayyip, “1919’da Anadolu’da Yabancı İşgal ve Tahriklerinin Doğurduğu Problemler”, *VII. Türk Tarih Kongresi*, Ankara 1973
- Kasalak, Kadir, *Milli Mücadele Manda ve Himaye Meselesi*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1993
- Kürkçüoğlu, Ömer, *Türk İngiliz İlişkileri (1919–1926)*, Ankara 1978
- McDowall, David, *Modern Kürt Tarihi*, Ankara 2004
- Öke, M.Kemal, *İngiltere’nin Güneydoğu Anadolu Siyaseti ve Binbaşı E.W.C. Noel’in Faaliyetleri (1919)*, Ankara 1988
- Sonyel, Salahi, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika I*, Ankara 1973.
- Şimşir, Bilal, *İngiliz Belgelerinde Atatürk (1919–1920) I*, Ankara 1973
- Tr.wikipedia.org/wiki/Edward_William_Charles_Noel
- Tunaya, Tarık Zafer, *Türkiye’de Siyasal Partiler II*, İstanbul 1986
- Uras, Esat, *Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi*, İstanbul 1987